

UNIVERSITY
OF TAMPERE

This document has been downloaded from
Tampub – The Institutional Repository of University of Tampere

Publisher's version

Authors: Aro Jari
Name of article: Yhteisöllisyys ja sosiaalinen side
Name of work: Yksilöllinen yhteisöllisyys : avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen
Editors of work: Kangaspunta Seppo
Year of publication: 2011
ISBN: 978-951-44-8343-1
Publisher: Tampere University Press
Pages: 35-60
Discipline: Social sciences / Sociology
Language: fi
School/Other Unit: School of Social Sciences and Humanities

All material supplied via TamPub is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorized user.

Yhteisöllisyys ja sosiaalinen side

Sosiologiassa tutkitaan ihmisten yhteiselämän yleisiä ja perustavia ilmiöitä. Sosiologit ovat usein kiinnostuneita siitä, mikä tekijä pitää yhteisöä koossa ja yksilöitä yhteisönsä jäseninä sekä miten nämä niin sanotut sosiaaliset siteet muuttuvat. Sosiologisessa ajattelussa yhteisö on keskeinen sosiaalisen ja yhteiskunnallisen organisoitumisen muoto.

Esittelen sosiologiselle ajattelutavalle ominaisia tapoja ymmärtää yhteisö erityisenä sosiaalisen siteen muotona. Käsitteilyn painopiste on pitkälti klassiseen sosiologian esittelyssä, koska juuri 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa sosiologian keskeiset teoreetikot tekivät myöhemmän sosiologisen ajattelun kannalta tärkeitä yhteisökäsitteen määrittelyjä ja kysymyksenasetteluja.

Klassisessa sosiologiassa tuon ajan yhteiskuntien muuttumista jäsenettiin siten, että ihmisiä yhteiskunnalliseen yhteyteen liittävät yhteisölliset siteet olivat heikkenemässä ja niiden rinnalle oli muodostumassa uudentyyppisiä yhteiskunnallisia suhteita. Tärkeä aspekti tässä kehityksessä oli ihmisten elämäntapojen yksilöllisyyden lisääntyminen, mikä ilmeni yksilöiden vapautumisena heidän elämäänsä ohjaavista yhteisöllisistä suhteista. Sosiologian klassikoiden arviot muutoksesta toivat esille kehityksen ristiriitaisia piirteitä – yhtäältä muutos näh-

tiin yksilöllisyyden ja vapauden lisääntymisenä, toisaalta sen nähtiin johtavan historiallisesti uudenaikaisiin yhteiskunnan integraation säilyttämisen ongelmiin.

Meidän aikamme sosiologisessa ajattelussa on eri tavoin monipuolistettu yhteisökonseptin sisältöä. Artikkelini jälkimmäisessä osassa esittelen eräitä tällaisia ratkaisuja ja luonnostelen lopussa käsitteellisiä ulottuvuuksia, joiden suhteen yhteisöllisyyttä ja sosiaalista sidettä koskevaa teoretisointia voidaan jäsentää. Näiden erottelujen avulla on mahdollista tarkemmin ymmärtää sitä, millaisiin sosiaalisen siteen ominaisuuksiin yhteisöllisyyden tarkastelua kulloinkin kytketään.

Klassinen sosiologia moraalitieteenä

Sosiologian niin sanottu klassinen kausi sijoittuu vuosien 1880–1920 väliseen aikaan, jonka kuluessa se perustettiin ja vakiinnutettiin sekä tieteellisenä tutkimusalueena että yliopistollisena oppialana useissa Euroopan valtioissa ja Amerikan Yhdysvalloissa. Tieteellisenä teoriaperheenä sosiologia muodostui suhteessa useisiin 1800-luvun tieteellisiin, poliittisiin ja aatteellisiin virtauksiin. 1800-luvun loppupuoli oli nopean yhteiskunnallisen muutoksen aikaa. Länsimaisten yhteiskuntien teollistuminen oli alkanut jo vuosisadan alkupuolella, yhteiskuntien aikaisempi säätyväinen sosiaalinen rakenne oli purkautumassa, väestön keskittyminen kaupunkeihin ja teollisiin keskuksiin oli synnyttämässä aivan uudenlaista massayhteiskuntaa, työväenliike oli järjestäytymässä ja vaati itselleen poliittisia oikeuksia, elämäntapa ja arvomaailma oli kehittyneessä aikaisempaa maallistuneemmaksi ja yksilöllisemmäksi.

Klassisen sosiologian edustajat – Ferdinand Tönnies, Émile Durkheim, Georg Simmel ja Max Weber – määrittivät ja rakensivat sosiologiaa tieteenalaksi, joka pyrki tarjoamaan uuden tavan käsitellä yhteiskuntaa ja kulttuuria. Yhtäältä he tekivät eroa konservatismiin ja sen pyrkimykseen palauttaa vanhan säätyväisen yhteiskunnan järjestyksen.

Toisaalta sosiologiassa pyrittiin osoittamaan, ettei yhteiskunnallinen elämä voi perustua liberalistisen ajattelun mallin mukaisesti vapaiden yksilöiden vaihto- ja sopimussuhteisiin. Sosialismin aateperintöön klassikot puolestaan suhtautuivat epäillen siksi, että he arvelivat sen johtavan yksilöllisyyden tuhkahduttavaan kollektivismiin tai byrokraattiseen keskusjohtoiseen hallintoon ja suunnitelmatalouteen. (Gronow, Noro, Töttö 1996, 20–22).

Klassisen sosiologian uusi piirre aikaisempaan yhteiskuntatieteelliseen ajatteluun ja tutkimukseen nähden oli ryhtyä tarkastelemaan ihmisten yhteiskunnallista yhteenkuuluvuutta ja yhteisöelämää arvojen ja moraalin näkökulmasta naturalistisella tavalla. Heidän tavoitteenaan oli toisin sanoen tutkia empiirisesti – eikä yksin moraalifilosofisesti – miten ihmiset tosiasiallisesti muodostavat yhteisöjä ja kollektiivisia moraalisia käsityksiä ja miten näitä sääntöjä noudatetaan. Klassisessa sosiologiassa nostettiin esille näkemys, että yhteiskuntaelämän jatkuvuus perustuu taloudellisten vaihtosuhteiden, poliittisten sopimusten ja valtiovallan hallitseman pakkovallan lisäksi yhteisöllisesti ylläpidettyihin arvoihin ja normeihin. Sosiologia siis kehitettiin juuri yhteisöjä ja niiden moraalista luonnetta tutkivaksi tieteenalaksi. (Aro ja Jokivuori 2010).

Klassisen sosiologian keskeisille edustajille on yhteistä, että he kaikki tarkastelivat oman aikansa yhteiskunnallista muutosta yksinkertaisen luonteeltaan historianfilosofisen modernisoitumiskehityksen mallin avulla. Mallissa kuvataan väistymässä olevan vanhan (feodaalisen ajan eurooppalaisen) yhteiskunnan yhteisöelämän muotojen eriytymistä kohti modernin yhteiskunnan muotoja. Tönniesin käsitteistössä näitä yhteisöelämän tyyppisiä nimitetään Gemeinschaftiksi ja Gesellschaftiksi, Durkheimilla mekaaniseksi ja orgaaniseksi solidaarisuuden muodoksi, Simmelillä asetelma näkyy pikkukaupungin ja suurkaupungin elämänmuotojen vastakkaisuutena, Weberin vastaavat käsitteet olivat traditionaalinen ja moderni.

Sosiologisessa ajattelussa tällaisella historianfilosofisella vaiheteorialla on kaksi käyttötapaa. Yhtäältä se antaa metodologisen jäsenyyksen jonka avulla voidaan kuvata kehityksessä olevan uuden yhteiskunnan

piirteitä vertaamalla niitä vanhan yhteiskunnan vastaaviin piirteisiin. Toisaalta jäsenyyksen merkitys on sen tarjoamassa aikalaisanalyttisessä kulttuurin ja sivilisaation arvioinnissa. Klassikot sijoittivat itsensä tämän mallin avulla dramaattisesti juuri sivilisaation taitekohtaan – jonkinlaiseen ratkaisevaan historialliseen hetkeen traditionaalisen ja modernin välillä, mistä he esittivät kukin omia arvioitaan siitä, mihin suuntaan modernisoitumiskehitys oli etenemässä.

Klassisen sosiologian yhteisökäsitys

Pyrin seuraavassa tuomaan esille sellaisen ehkä harvemmin merkille pannun seikan, että sosiologian klassikot määrittelivät traditionaalista yhteisöllistä sosiaalista sidettä yhteenkuuluvuuden tunteeksi, eräänlaiseksi ”sosiaalisiksi sentimentiksi”. Tämä tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että yhteisöllisyydessä on tärkeää juuri emotionaalinen kokemus kuulumisesta yhteisöön.

Klassisen sosiologian edustajille modernisoitumisen dilemma oli, mihin yhteisöllinen side ihmisten välillä voi perustua, kun traditionaalinen yhteisöllinen elämänmuoto saa rinnalleen uusia modernin yhteiskunnallisuuden muotoja. Heitä askarrutti, millä tavalla yhteisöelämän muodot muuttuvat silloin, kun yhteiskunnallinen yhteys yksilöiden välillä ei muodostukaan välittömässä ja paikallisessa vuorovaikutuksessa, vaan markkinamekanismien ja byrokraattisen hallinnon kautta.

Klassikot tarkastelivat modernisoitumista keskenään eri tavoin ja erilaisista näkökulmista. Yksi yhteinen ja olennainen perspektiivi heidän kaikkien näkemyksissään kuitenkin oli, että modernisaatio on markkinatalouden laajentumisesta seuraavaa yhteiskunnallisten suhteiden monimutkaistumista ja monimuotoistumista. Kun aikaisemmin oli eletty pitkälti omavaraistaloudessa ja vaihdettu tuotteita ja palveluksia paikallisesti, piti teollisessa yhteiskunnassa jokapäiväiseenkin kulutukseen tarvittavat tuotteet ja palvelukset hankkia tavaramarkkinoilta.

Yhteiskunnallisten suhteiden monimuotoistuminen tarkoittaa samalla myös sosiaalisten siteiden muuttumista.

Ferdinand Tönnies kiinnitti *Gemeinschaft und Gesellschaft* -teoksessaan (1988, alkuteos 1887) huomiota siihen, että markkinoilla tapahtuva toiminta alkoi saada ihmisten elämässä yhä enemmän sijaa paikallisten ja yhteisöllisten suhteiden rinnalla. Hänen näkemyksensä mukaan nämä kaksi yhteiskunnallisten suhteiden tyyppiä ovat keskenään merkittävällä tavalla erilaisia, koska niissä orientoidutaan kanssaihmiin eri tavoilla. *Gemeinschaftin* yhteisölliset suhteet ovat ikään kuin itsetarkoituksellisia ja sellaisiin osallistuessaan ihminen pyrkii toteuttamaan jotain yhteistä päämäärää toisten ihmisten kanssa. *Gesellschaft* -tyyppiset markkinasuhteet puolestaan rakentuvat yksilöiden laskelmoivalle eduntavoittelulle. Toimiessaan markkinoilla yksilöt muodostavat keskinäisiä suhteita vain silloin, kun he näkevät siinä mahdollisuuden toteuttaa omia tarkoituksperiään. Siksi markkinasuhteet ovat määritelmällisesti aina egoistisia ja laskelmoivia ja niissä suhtaudutaan toisiin henkilöihin omien tavoitteiden välikappaleina. Tämän vuoksi *Gesellschaft*-suhteiden lisääntyminen on *Tönniesin* mukaan omiaan lisäämään yksilöllisyyttä ja individualistista suhtautumistapaa yhteiskunnallisiin asioihin ja ilmiöihin. (Ks. myös *Levine* 1985, 146–148)

Max Weber käytti vastaavanlaista erottelua kuin *Tönnies* määritellesään sosiaaliset suhteet kahteen erilaiseen tyyppiin (*Wirtschaft und Gesellschaft/Economy and Society*; *Weber* 1978, 40–43). *Vergemeinschaftung* -tyyppisellä sosiaalisella suhteella hän tarkoitti niitä suhteita, joiden olemassaolo perustuu suhteen osapuolien subjektiivisesti koettuun affektuaaliseen tai traditionaaliseen yhteenkuuluvaisuuden kokemukseen. *Vergesellschaftung* -tyyppisellä suhteella hän puolestaan tarkoitti sellaisia sosiaalisia suhteita, joissa toimijoiden motiivina on joko arvo- tai päämäärärationaalinen intressiensä keskinäinen yhteensovittaminen tai rationaalinen sopimus suhteen muodostamisesta ja ylläpitämisestä. *Weberin* käsitelmäärittelyissä suhteiden muotojen erottelukriteerinä ovat sosiaalisen toiminnan orientaation erot.

Kuten kaikkia Weberin ideaalityyppejä käsitteitä, myös näitä on syytä tulkita siten, että niitä vain harvoin voi löytää sellaisinaan puhtaina muotoina todellisuudesta. Niinpä yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen esiintyvät enemmän sekottuneina muotoina ja aspekteina sosiaalisissa suhteissa. Yhteisöllisten suhteiden perustana on affektuaalisia, emotionaalisia tai traditionaalisia aineksia. Weber mainitsee esimerkkeinä yhteisöllisistä suhteista uskonollisen veljeyden, erottisen suhteen, henkilökohtaisen lojaalisuussuhteen, kansallisen yhteisön ja sotajoukon aseveljeyden. Tyyppitapaus on perhe. Mutta näissäkin suhteissa voi olla mukana rationaaleja yhteiskunnallisuuden ominaisuuksia. Vastaavasti kaikkein välineellisimmin hyötynäkökulmasta asiakkaitaan kohteleva kauppias voi kehittää heihin myös jonkinlaisen emotionaalisen suhteen.

Weberin käsitteistöön kuuluu myös se piirre, että sosiaalinen suhde on olemassa vain silloin, kun suhteen osapuolet vastavuoroisesti orientoituvat sosiaalisessa toiminnassaan toiminnalle annettuihin sosiaalisiin merkityksiin. Vaikka yhteisöllinen suhde perustuukin yhteenkuuluvuuden tunteelle, pelkkä samansuuntainen tunne ei vielä muodosta suhdetta osapuolien välille. Niinpä yhteiset ominaisuudet, yhteinen tilanne ja olosuhteet, tai edes samanlainen käyttäytyminen eivät itsessään muodosta sosiaalisia suhteita. Weberin käsitteen mukaan yhteisöllinen sosiaalinen side muodostuu toimijoiden välille vain silloin, kun heidän yhteenkuuluvaisuuden tunteensa myös johtaa sellaiseen toimintaan, jonka kuluessa he orientoituvat toisiinsa vastavuoroisesti toimijoina. Se ei siis riitä, että henkilöt kokevat toisensa ystävikseen. Heidän täytyy myös toimia ystävien tavoin toisiaan kohtaan, jotta heidän välillään olisi sosiaalinen side.

Weber määritteli sosiologian peruskäsitteensä pitkälti sitä tarkoitusta varten, että hän kykeni niiden avulla erittelemään institutionalisoituneita suhteita talouden, politiikan, oikeuden ja uskonnon alueilla. Hän oli erityisen kiinnostunut tutkimaan modernin länsimaisen kulttuuripiiriin eri elämänalueiden rationalisointiprosessia. Vergesellschaftung -tyyppinen sosiaalinen suhde kuvaa osuvalla tavalla weberiläisessä mielessä rationalisoituneita yhteiskunnallisia

suhteita epäpersoonallisina ja ”asiallistuneina” sosiaalisina suhteina. Yhteisöllisiin sosiaalisiin suhteisiin kuuluu aina kokonaisvaltaisempi suhde vuorovaikutuskumppaniin kuin yhteiskunnalliseen sosiaaliseen suhteeseen. Erityisen selvä esimerkki tästä ovat markkinasuhteet, joissa vaihtosuhteissa olevat eivät ole kiinnostuneet toisistaan kokonaisvaltaisina henkilöinä, vaan he keskittyvät ensisijaisesti taloudellisia seikkoja koskevaan kilpailuun tai sopimusten tekemiseen.

Émile Durkheim jäseni traditionaalisen ja modernin yhteiskunnan välistä eroa mekaanisen ja orgaanisen solidaarisuuden käsitteiden avulla teoksessaan ”Sosiaalisesta työnjaosta” (alkuteos 1893, suomennos 1990). Solidaarisuudella hän tarkoitti ihmisten moraalista yhteenkuuluvuutta, heidän kollektiivisesti jakamiaan normatiivisia käsityksiä arvoista. Solidaarisuus on Durkheimin käsityksen mukaan samalla myös yhteenkuuluvuuden tunnetta, mikä syntyy juuri siitä, että ihmiset kokevat jakavansa keskenään yhteisiä käsityksiä oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta, sallituista ja kielletyistä asioista. Juuri se, että ihmiset jakavat näitä käsityksiä sitoo heidät yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen yhteyteen vahvemmin, kuin ne taloudelliset ja hyötyyn perustuvat intressit, joita heillä on keskenään markkinatoimijoina.

Sosiaalisesta työnjaosta -teoksessa Durkheim esittää solidaarisuuden muutoksen syyksi yhteiskunnallisen työnjaon monimutkaistumisen. Mekaanisen solidaarisuuden vaiheessa yhteiskunnassa on paljon samanlaisia sosiaalisia asemia ja työtehtäviä ja tällaisia keskenään samanlaisia henkilöitä sitoo yhteen ”samanlaisuuden sympatia”. Uransa myöhäisemmässä vaiheessa Durkheim päätyi uskontososiologiassaan (Uskontoelman alkeismuodot, suomennos 1980; alkuteos 1912) siihen käsitykseen, että sosiaalinen solidaarisuus muodostuu kollektiivisissa rituaaleissa, joissa yhteisön jäsenet tuntevat vahvaa yhteenkuuluvuutta (ks. myös Collins 2004). Kun työnjaon monimutkaistuessa myös työtehtävät ja sosiaaliset asemat eriytyvät ja erikoistuvat, on solidaarisuuden muututtava luonteeltaan orgaaniseksi. Orgaanisen solidaarisuuden tilalla Durkheim tarkoitti yhteiskunnan jäsenten keskinäistä ymmärrystä siitä, että he kaikki vastavuoroisesti tarvitsevat toisiaan ja tästä ymmärryksestä seuraavaa yhteisvastuullisuutta.

Orgaanisen solidaarisuuden muodostuminen ei kuitenkaan ole yksinkertaista. Nimittäin sosiaalisen työnjaon monimutkaistumisen myötä kasvaa myös ihmisten yksilöllisyys ja samalla heidän yksilölliset tarpeensa, toiveensa, tavoitteensa ja elintapansa muodostuvat keskenään entistä erilaisemmiksi. Modernisoituva yhteiskunta on jatkuvassa vaarassa joutua anarkian tilaan, missä toisistaan irralliset atomisoituneet yksilöt keskittyvät vain omien etujensa ajamiseen eikä heidän kesken vallitse minkäänlaista yhteisvastuullisuutta. Durkheim kuvailee modernin yhteiskunnan solidaarisuuden puutetta anomiksi, millä hän tarkoitti normittomuuden tilaa tai liian heikkoa normien säätelyä. Durkheimin sosiologian ohjelmana oli tutkia juuri sitä, millaisten sosiaalisten siteiden varaan toimiva ja yhteiskunnan jäsenten kannalta tyydyttävä moderni yhteiskuntaelämä voisi rakentua.

Durkheim piti mekaanisen solidaarisuuden purkautumista ja yksilöllistymiskehitystä peruuntumattomana prosessina. Hänen näkemyksensä mukaan yhteiskuntakehitystä ei voida ilman väkivaltaa ja pakkoa kääntää takaisin traditionaaliseen muotoonsa. Samalla hän oli sitä mieltä, että kehitys ei automaattisesti tule johtamaan konservatiivien pelkäämään kaokseen, vaikka anomian tilanne onkin aina mahdollinen modernissa yhteiskunnassa.

Georg Simmelin näkemystä modernisaation mukanaan tuomasta sosiaalisen siteen luonteen muutoksesta voidaan valottaa hänen Suurkaupunki -esseensä kautta (alkuperäinen teksti 1903, suomennos 2006). Siinä hän käsitteli modernia elämäntapaa hahmottelemalla suurkaupungissa elävän ihmisen mahdollisia sosiaalityyppejä

Simmel luonnehtii modernin suurkaupungin asukkaan elämää asettamalla sen vastakohtaksi pikkukaupunkilaisen elämänmuodon. Hän löytää kaikkiaan neljä käyttäytymisen piirrettä, joille kullekin on olemassa myös patologinen liian pitkälle viety muotonsa.

Ensiksikin suurkaupunkilaisen elämää luonnehtii älyperäisyys. Hän suhtautuu asioihin ensisijaisesti älyllisesti. Kysymys on psykisestä suojamekanismista suurkaupungin suurta virikemäärää kohtaan. Älyperäisyys ja laskelmoiva suhde ilmenee myös suurkaupunkilaisen taloudellisissa suhteissa, hän ”suhtautuu tavarantoimittajiinsa, asiak-

kaisiinsa, palveluskuntaansa ja usein myös velvollisuuspainotteisen seuralämänsä henkilöihin laskelmoiden” (s. 30). Pikkukaupunkilainen suhtautuu ilmiöihin Simmelin mielestä tunteenomaisesti. Älyperäisyyden patologinen muoto on täydellinen tunteettomuus kaikkia virikkeitä kohtaan.

Toinen suurkaupunkilaisen mentaalinen muoto on kylläntyminen. Häneltä puuttuu kyky reagoida uusiin ärsykkeisiin tarkoitusta vastaavalla energialla. Lisäksi kylläntyneisyys tarkoittaa Simmelille rahatalouden mukanaan tuomaa kyvyttömyyttä havaita eroja, sillä raha toimii ”suurena erojen tasoittajana” joka riisuu kaikilta asioilta niiden erityislaadun ja tarkastelee niitä vain objektiivisesti yhdestä määrällisestä näkökulmasta. Kylläntymisen patologinen muoto Simmelin erottelussa on henkilön oman arvon menetys, kun myös oma persoona muuttuu samalla tavalla yhdentekeväksi kuin muutkin hänen ympärillään olevat ilmiöt ja asiat.

Kolmas suurkaupunkilaisen mentaliteetin muoto on varautuneisuus ja kätkeyty vastenmielisyys. ”Jos suurkaupunkilainen joutuisi lukemattomia ihmisiä jatkuvasti kohdatessaan vastaamaan näihin kosketuksiin yhtä lukuisin sisäisin reaktioin kuin pikkukaupunkilainen, joka tuntee melkein jokaisen vastaantulijan ja jolla on lähes jokaiseen myönteinen suhde, hänen sisimpänsä ’atomisoituisi’ tyystin ja hän joutuisi täysin sietämättömään sielulliseen tilaan.” (s. 35). Varautuneisuus ja kätkeyty vastenmielisyys ovat psyykkisiä suojamekanismeja tätä tilannetta kohtaan. Tämän piirteen patologinen muoto on yksinäisyys, joka voi juuri suurkaupungissa olla täydellisempää, kuin missään muussa elämänmuodossa. Varauksellisuuden tärkeä merkitys piilee siinä, että sen kautta suurkaupunkimainen elämänmuoto tarjoaa ja synnyttää henkilökohtaista vapautta. Se on vapautta erillisyyden ja etäisyyden merkityksessä, vapautumista päättämään itse omasta liikkumisestaan, ja vapautta ennakkoluuloista ja pikkuporvarillisuudesta.

Neljäs suurkaupunkilaisen mentaliteetin muoto on henkinen yksilöllistyminen ja yksilöllinen erottautuminen. Tämä on seurausta siitä, että suurkaupunkimaisessa elämänmuodossa ihmisten on usein vaikeaa saada omaa persoonallisuuttaan esille. ”Tämä johtaa lopulta

tarkoitushakuisiin ja outoihin piirteisiin, erityisiin suurkaupunkilaisiin oikkuihin ja teeskentelyyn, ekstravaganttiin ilmiasuun, jonka mielekkyys ei ole enää lainkaan käyttäytymisen sisällöissä vaan pelkästään erilaisena olemisen muodossa, erottautumisessa ja sen kautta huomatuksi tulemisessa.” (s. 42). Tällaista käyttäytymistä ei pikkukaupunkimaisessa elämässä juurikaan tavata, koska siellä ihmiset elävät toistuvissa ja pysyvissä vuorovaikutussuhteissa, joissa heille piirtyy toisistaan selkeä kuva. Patologisessa muodossaan yksilöllinen erottautuminen voi johtaa tyhjään liioitteluun. Distinktio ja erottautuminen merkitsee toista suurkaupunkimaisen elämän mukanaan tuomaa vapauden muotoa – juuri erottautumalla toisista moderni ihminen voi tavoitella ainutkertaista yksilöllisyyttä.

Sosiologian klassikoiden näkemys siis oli, että modernissa yhteiskunnassa yhteenkuuluvuuden tunteen ohjaamien yhteisöllisten suhteiden asema heikkenee sosiaalisen organisoitumisen muotona. Yhteisölliset sosiaaliset suhteet eivät sinänsä häviä ja korvaudu kokonaan joillain toisenlaisilla yhteiskunnallisilla suhteilla. Sen sijaan niiden rinnalle tulee muita sosiaalisen organisoitumisen yhteiskunnallisia muotoja. Modernisoituminen tarkoittaa kehitystä, jonka kuluessa sosiaaliset suhteet alkavat organisoitua traditionaalisen yhteisöelämän sosiaalisten sentimenttien sijaan uudenlaisten sosiaalisten siteiden varaan. Kaikki saksalaiset klassikot viittaavat tässä yhteydessä markkinasuhteiden anonyymisyyteen ja kalkyloivaan luonteeseen. Durkheim puolestaan tuo esille sen näkemyksen, että modernisaatioon kuuluva yksilöllistymisen kehitys voi ehkäistä yhteenkuuluvaisuuden tunteen muodostumisen kokonaan ja että modernissa yhteiskunnassa tulisi kehittyä uudenlainen sosiaalinen solidaarisuuden tunne.

Tarkastelen seuraavaksi klassikkojen näkemyksiä yksilöllistymiskehityksestä ja uusista yhteiskunnallisten suhteiden muodoista.

Yksilöllistyminen ja integroivat yhteisöt

Yhteisöllisen sosiaalisen siteen heikkenemisen käänköpuoli on yksilöllisyyden lisääntyminen. Yksilöllistyminen oli sosiologian klassikoiden mielestä olennainen länsimaisten yhteiskuntien modernisoitumisen mukanaan tuoma kehityspiirre. He pitivät yksilöllisyyttä ehdottomasti sivilisoivana, kulttuuria rikastavana, hyvänä ja säilyttämisen arvoisena asiana.

Samalla he toivat esille myös sen, että yksilöllisyyden kasvusta ja yhteiskunnan eriytymiskehityksestä voi seurata ongelmia. Näitä ovat Tönniesin näkemys siitä, että Gesellschaftissa ihmisten väliset suhteet ovat potentiaalisesti vihamielisiä ja kalkyloivia. Durkheim puolestaan kantoi huolta yksilöllistymisestä seuraavasta atomisoitumisesta, siitä ettei modernissa maailmassa ole enää sellaisia yhteisöllisiä organisaatioita, jotka ohjaisivat ihmisten elämää ja joiden avulla ihmiset voisivat kollektiivisesti puolustaa etujaan valtiovalan ja markkinoiden anonyymejä mahteja vastaan. Simmel näki yksilöllistymisen toteutuvan modernissa suurkaupunkimaisessa elämässä sekä vapautumisena säätymaisistä pakoista että mahdollisuutena yksilölliseen luovuuteen ja ainutkertaisuuteen. Samalla hän kuitenkin toi esille sen, että suurkaupunkilaisen elämä voi johtaa myös ongelmallisiin muotoihin – tunteettomuuteen, yksinäisyyteen, tyylittömään liioitteluun yksilöllisessä erottautumisessa. Simmel myös murehti Max Weberin tavoin siitä, että moderni elämä voi johtaa modernin ihmisen toiminnan mielen katoamiseen. He molemmat esittivät näkemyksensä, että kulttuurikehitys on johtanut valtavaan inhimillisen tiedon kasvuun ja yhteiskuntaelämän erikoistumiseen. Tämä kehitys on edennyt niin pitkälle, ettei yksittäinen ihminen kykene mitenkään hallitsemaan kulttuurin kokonaisuutta. Nykyihmisen on pakko olla johonkin asiaan erikoistunut ammatti-ihminen. Jos hän yrittää tehdä oman pätevyysalueensa ulkopuolella jotain muuta, on seurauksena yksinomaan surkeaa diletantismia.

Yhteisöllisen siteen ongelmallisuutta jäsennettiin siis asetelmassa, jossa traditionaalista elämänmuodostaan irrottautuneet yksilöt joutuvat kohtaamaan suuret anonyymit ja byrokraattiset yhteiskunnal-

liset järjestelmät – suurkaupungin, teollisen työelämän, kapitalistiset markkinat, valtion ja muita heidän elämäänsä vaikuttavia suuria organisaatioita. Uhkaksi tässä tilanteessa nähtiin sosiaalisten suhteiden purkautuminen ja sitä kautta yksilöiden hajoaminen atomisoituneeksi sosiaalisesti massaksi.

Varsinkin Émile Durkheim ajatteli niin, että ihmisten jäsenyys yhteisöissä on heidän onnellisuutensa ja mielekkään elämänsä olennainen ehto. Durkheim katsoi nykyaikaisen yhteiskunnan suurimman ongelman olevan, että siitä ovat poistuneet juuri sellaiset yhteisölliset muodot, jotka yhtäältä hillitsisivät yksilöiden egoismia ja toisaalta antaisivat heille tukea ja turvaa silloin kun he kohtaavat vaikeuksia elämässään. Itsemurha -tutkimuksensa lopussa (alkuteos 1897, suomennos 1985) Durkheim kuvailee miten aiemmin uskonnollisuus, paikallisyhteisöt ja perhe ovat tuottaneet integroitumista yhteiskuntaan. Modernisaation myötä näiden kaikkien merkitys on kuitenkin heikentynyt. Jäljelle ovat jääneet vain yksilöt ja ainoana kollektiivisuuden muotona valtio, joka huonosti sopii yhteiskuntaelämää integroivaksi tekijäksi.

”Onkin usein todettu, että valtio on yhtä tungetteleva kuin kyvytönkin. Se pyrkii sairaalloisesti ulottumaan kaikenlaisiin asioihin, jotka eivät sille kuulu tai joihin se ryhtyy vain tehden niille väkivaltaa. Siitä tämä energian tuhlaus, josta valtiota on moitittu ja joka on todella suhteeton saavutettuihin tuloksiin nähden. Toisaalta yksilöt eivät ole enää minkään muun kollektiivisen vaikutuksen kuin valtion alaisia, koska se on ainoa järjestäytynyt yhteisö. Vain sen välityksellä he kokevat yhteiskunnan ja riippuvuuden, joka heillä on siihen. Mutta koska valtio on heistä kaukana, sillä voi olla heihin vain etäinen ja ohimevä vaikutus, mistä johtuen tällä tuntemuksella ei ole välttämätöntä kestoja eikä voimaa. Suurimman osan heidän elinaikaansa mikään ei kohota heitä heidän itsensä yläpuolelle tai aseta heille rajoituksia. Näin he väistämättä luisuvat egoismiin tai hillittömyyteen. Ihminen ei voi kiintyä korkeampiin tarkoitukseen eikä noudattaa sääntöä, ellei hän tajua itsensä yläpuolellan mitään, mihin hän kuuluu. Hänen vapauttamisensa kaikesta sosiaalisesta paineesta merkitsee hänen

jättämistään oman onnensa nojaan ja hänen demoralisoitumistaan. Nämä ovat todellakin moraalisen tilamme kaksi ominaisuutta. Valtion paisuessa ja kasvaessa liikaa saadakseen riittävän lujan otteen yksilöistä, jälkimmäiset vailla keskinäisiä siteitä vyöryvät päin toisiaan kuin nestemäiset molekyylit, kohtaamatta mitään voimakeskusta, joka pidättelisi, vakiinnuttaisi ja organisoisi heitä.” (Durkheim 1985, 487–488)

Edellisestä käy ilmi Durkheimin epäluuloisuus 1800-luvun lopun ranskalaista valtiota ja sen virkakoneistoa kohtaan. Hänen näkemyksensä mukaan moraalisen yhteisyyden tuottaja voi olla vain spontaanisti solidaarisuutta tuottava yhteisö, minkä vuoksi valtio ei kykene olemaan yksilöitä sosiaaliseen yhteisyyteen liittävä organisaatio. Yli-summaan Durkheim ei sosiologiassaan kovin paljoa käsitellyt valtion ja yhteisöllisten organisoitumismuotojen eroja, vaikka hän selvästikin tämän eron pani merkeille. Hänen epäluuloisuutensa valtiovaltaa kohtaan johtui myös siitä, että hänen aikanaan Ranskassa valtionhallinto oli korruptoitunutta. Kun Durkheim kirjoittaa valtiosta, hän ei siis tarkoita sillä meidän aikamme pohjoismaista sosiaalivaltiota ja ja sille tyypillisiä sosiaalivakuutuksen muotoja ja niitä legitimoivia yhteisvastuun ideologioita.

Aikansa moraalisen kriisin ratkaisuksi Durkheim ehdotti välittävien yhteisöjen ja organisaatioiden aseman vahvistamista. Yksilöiden ja valtiovallan sekä markkinavoimien väliin tarvittiin uusia kollektiivisuuden muotoja. Durkheimin mielestä paras ja luontevin tällainen yhteisöllisyyden muoto oli kehitettävissä ammatillisten korporaatioiden avulla.

Durkheimin ajatuksessa näkyy yksi länsimaiseen yhteisöajatteluun kuuluva utooppinen piirre. Yhteisöjen ajatellaan tekevän mahdolliseksi ristiriitaisten intressien harmonisoinnin ja samalla yhteisöjen ajatellaan mahdollistavan demokraattisen ja kaikkien hyväksyttävissä olevan yhteistä toimintaa koskevan päätöksenteon. Yhteisö näyttyy ratkaisuksi yksilöityvien ihmisten ja yhteiskunnallisten järjestelmien väliseen ristiriitaan. Yhteisö sitoo ihmisiä toisiinsa ja samalla antaa

suojaa yhteisön ulkopuolisia voimia vastaan. Tämä yhteisöllisyyden poliittinen utopia on edelleen laajalti elinvoimainen ja elähdyttävä aate. Etenkin niin sanotussa kommunitaristisessa ajattelussa nähdään toimivan demokratian edellytyksenä olevan, että kansalaiset muodostavat keskenään yhteisöjä kansalaisyhteiskunnassa. (Aro ja Jokivuori 2010, 109–140).

Yhteisölliset ja yhteiskunnalliset suhteet

Modernisoituminen tarkoittaa sitä, että yhteisöllisten suhteiden rinnalle alkaa kehittyä eriytyneitä yhteiskunnallisia suhteita. Nämä yhteiskunnalliset suhteet eivät rakennu yhteisöllisille suhteille tyypillisen sosiaalisen yhteenkuuluvuuden tunteen varaan, vaan niiden perustana on toisentyypisiä suhteita ja vuorovaikutuksen muotoja.

Klassisen sosiologian saksalaisessa perinteessä tehtiin selkeästi erottelu yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten sosiaalisten suhteiden välillä. Tönniesin *Gemeinschaft* ja *Gesellschaft* käsitteiden ero sekä Max Weberin erottelu *Vergemeinschaftung* ja *Vergesellschaftung* tyyppisten suhteiden välillä viittaavat juuri tähän. Yhteiskunnallisten suhteiden muodostuminen yhteisöllisten suhteiden rinnalle on yhteiskunnallisten toimintajärjestelmien eriytymistä. Modernisoitumiskäsityksen mukaan traditionaalisessa yhteiskunnassa yhteisölliset suhteet toteuttivat yhtä aikaa useita funktioita. Modernissa yhteiskunnassa puolestaan pitkälle eriytyneen työnjaon olosuhteissa yhteiskunnallinen yhteys muodostuu toisistaan erillisten toimintajärjestelmien piirissä. Sosiologian klassikoille erityisen keskeisiä eriytyneitä yhteiskunnallisten suhteiden piirejä olivat markkinasuhteet sekä kansalaisten suhde valtioon. Näille on ominaista se, että niissä toimijoiden keskinäiset suhteet ovat ”asiallistuneita” eli henkilökohtaisista suhteista irtaattuneita sopimussuhteita ja niissä toimitaan yleispäteviä sääntöjä noudattamalla.

Samalla kun yhteiskunnallisten suhteiden piiri laajentuu ja monimutkaistuu, myös yhteisölliset suhteet tyhjentyvät monista sellaisista funktioista ja tehtävistä, joita niillä traditionaalisemmissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa on ollut. Esimerkiksi perhe ei modernissa yhteiskunnassa ole samalla tavalla työn teon ja elannon tuottamisen organisaatio kuin maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa. Kodin piiri ja työn piiri ovat siis erottuneet toisistaan. Modernissa yhteiskunnassa työntekijä on palkkatyösuhteessa työnantajaansa ja saa korvaukseen työstään rahapalkkaa, jolla hän puolestaan hankkii tarvitsemiaan tarvikkeita ostamalla niitä tavaramarkkinoilta. Elannon ja toimeentulon hankkimiseen kuuluvat toiminnalliset suhteet ovat siksi nykyisin useimmiten muita kuin perhesuhteita tai lähiympäristön ihmisten keskinäisiä suhteita. Tällaisen kehityksen seurauksena nykyisin yhteisöllisissä suhteissa ovat etusijalla lähinnä symboliset yhteenkuuluvuutta ilmentävät puolet. Esimerkiksi Émile Durkheim jo yli sata vuotta sitten Itsemurha -teoksessaan totesi, ettei hänen aikansa ranskalaisella perheellä ollut enää juuri muita institutionaalisia funktioita kuin jäsentensä emotionaalisten tarpeiden tyydyttäminen.

Traditionaalinen yhteisö on ollut jäsenilleen tärkeä turvan lähde. Nykyisin entistä suurempi osa ihmisten tarvitsemää sosiaalista turvaa organisoidaan yhteiskunnallisten suhteiden kautta, markkinaperustaisen tai julkisten sekä erilaisten kansalaisyhteiskunnan organisaatioiden järjestäminä palveluina. Terveystenhoito, sosiaalihuolto, sosiaalivakuutusjärjestelmät, kasvatus- ja koulutusjärjestelmät suorittavat suuren osan niistä hoivaan ja turvaan liittyvistä tehtävistä, jotka traditionaalisessa yhteiskunnassa suku ja lähiyhteisö pitkälti hoitivat. Kun hoivan ja turvan järjestäminen on muodostunut ammatilliseksi toiminnaksi, myös niiden piirissä toimivien ammattihenkilöiden ja asiakkaiden väliset suhteet ovat muodostuneet luonteeltaan ammatillisiksi, asiallisiksi yhteiskunnallisiksi sopimussuhteiksi.

Heikki Lehtonen päätyikin yhteisöjä käsittelevässä tutkimuksessaan siihen lopputulokseen, että hyvinvointivaltio on modernissa yhteiskunnassa päässyt lähimmäksi toiminnallista yhteisöideaalia kuin yksikään yhteisö (Lehtonen 1990). Se määrittelee lainsäädännön kautta

yhteiskunnallista moraalialia, sovittelee eri intressipiirien keskinäisiä intressejä ja tarjoaa kansalaisille ainakin minimimäärän hoivaa ja suojaa. Hyvinvointivaltio ei kuitenkaan toteuta näitä asioita yhteisöllisten sosiaalisten suhteiden muodossa, vaan nimenomaan yhteiskunnallisten suhteiden muodossa.

Sosiaalisten suhteiden välittömyys ja välittyneisyys

Sosiologian klassikot näyttivät tarkoittavan sosiaalisilla suhteilla tyyppillisesti kasvokkaisia vuorovaikutussuhteita, siis välittömästi interpersoonallisia suhteita. Tämä on varsin ilmeistä yhteisöjen kohdalla, joiden yksi tunnusmerkki on niiden suhteellisen pieni koko ja yhteisön jäsenten keskinäisten suhteiden tiheys ja suuri velvoittavuus. Mutta näyttää siltä, että klassikot tarkastelivat myös moderneja yhteiskunnallisia suhteita pitkälti välittöminä interpersoonallisina suhteina. Klassisen sosiologian yhteisökäsitykselle ja ymmärrykselle sosiaalisesta siteestä onkin ominaista keskittyminen ihmisten interpersoonallisiin vuorovaikutussuhteisiin. Nykyajan yhteiskunnassa yhteiskunnallisuus toteutuu kuitenkin myös eri tavoin välittyneesti, esimerkiksi julkisuuden kautta.

Yhdysvaltalainen 1900-luvun alun sosiologi Charles Horton Cooley muodosti tärkeän primaarien sosiaalisten ryhmien käsitteen. Primaareilla ryhmällä hän tarkoitti sellaisia ryhmiä, joiden jäsenet ovat keskenään läheisissä henkilökohtaisissa ja usein pitkään kestävässä suhteissa. Niiden jäsenet suhtautuvat toisiinsa kokonaisvaltaisesti, he osallistuvat yhteiseen toimintaan ja viettävät paljon aikaa yhdessä. Tyypillisiä primaariryhmiä ovat perhe, lapsuuden toverit ja tärkeät vapaa-ajan sosiaaliset ryhmät. Ne siis pitkälti vastaavat edellä kuvatun kaltaisia yhteisöllisiä suhteita. (Cooley 1972 (ensimmäinen painos vuodelta 1909)).

Cooleyn määritelmän pohjalta on myöhemmin ollut tapana erottaa primaaristen sosiaalisten ryhmien lisäksi myös sekundaarisia ryhmiä ja sekundaarisia sosiaalisia suhteita. Sekundaariset ryhmät ja suhteet on muodostettu jonkin tehtävän suorittamista varten ja niissä olevat henkilöt ja heidän roolinsa ovat keskenään vaihtuvia. Sekundaarisissa ryhmissä sosiaaliset suhteet eri henkilöiden välillä ovat vähemmän persoonallisia ja sitovia ja lyhytkestoisempia kuin primaareissa ryhmissä. Esimerkiksi kauppiaan ja asiakkaan välinen suhde on sekundaarinen sosiaalinen suhde. Asiakas menee tapaamaan kauppiasta vain silloin, kun hän haluaa ostaa tältä jotain. Asiakkaalle on yleensä samantekevää, keneltä erityiseltä kauppiaalta hän haluaa ostaa tavaroita, eikä hän ole ensisijaisesti kiinnostunut kauppiasta persoonana. Vastaavasti kauppias ei ole ensisijaisesti kiinnostunut asiakkaistaan ainutkertaisina persoonina, vaan periaatteessa kuka tahansa maksukykyinen asiakas kelpaa hänelle vaihtokumppaniksi. Näin tulkittuna primaarien ryhmien ja sekundaaristen ryhmien välinen ero tarkoittaa varsin pitkälle samaa sosiaalisten siteiden laadullista eroa, mitä erityisesti saksalaiset sosiologian klassikot kuvasivat yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten sosiaalisten suhteiden erona¹.

Craig Calhoun (1987; 1998) on esittänyt, että primaarien ja sekundaaristen suhteiden lisäksi olisi hyödyllistä erottaa tertiaaristen suhteiden ryhmä. Ne ovat muutoin sekundaaristen sosiaalisten suhteiden kaltaisia – tyypillisesti asiakkaan ja liikeyrityksen tai kansalaisen ja viranomaisen välisiä suhteita – mutta niissä ei kohdata kasvokkain. Tertiaariset suhteet toteutuvat jonkin organisaation, markkinoiden tai median välittämänä. Esimerkiksi asiointi vakuutusyhtiön tai veroviraston kanssa tapahtuu nykyisin lähes kokonaan kirjeiden, sähköisten lomakkeiden, sähköpostiviestien ja puhelujen sekä rahaliikenteen vä-

1. Sosiologisessa ajattelussa yhteiskunnallisten suhteiden välittyneisyydestä on tehty vieraantumisteoreettisia tulkintoja. Esimerkiksi Georg Simmel ja Karl Marx kehittivät näkemyksiä siitä, miten yhteiskunnallisten suhteiden ulkokohtaisuus ja epäpersoonallisuus ilmentävät modernin ihmisen vieraantumista erityisessä indifferenssin merkityksessä. Esimerkiksi markkinasuhteiden epäpersoonallisuus ja anonyymi luonne ilmentää tällaista indifferenssiä eli yhdentekevyyttä. Marxille ja Simmelille erityisesti raha on indifferenssiä tuottava yhteiskunnallisten suhteiden välittäjä (ks. Lohmann 1987a ja 1987b).

littämänä. Asiakastyötä tekevän henkilön kohtaaminen kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa on pikemminkin poikkeuksellista.

Joukkotiedotus, media ja teknologiavälitteinen kommunikointi muodostavat yhden osan länsimaisten yhteiskuntien yhteisöelämän modernisoitumisen prosessissa. Esimerkiksi nykyaikaista nationalismia ja kansallisvaltioita ei voisi olla olemassa ilman sanomalehdistön ja myöhemmin muun joukkotiedotuksen ja suuren yhteiskunnallisen julkisuuden olemassaoloa. Benedict Anderson (2007) on käsitteellään imaginaarinen yhteisö luonnehtinut juuri sellaista yhteisöllisyyden muotoa, joka rakentuu subjektiivisesti koetun yhteisyyden tunteen varaan ja joka voi johtaa kollektiiviseen toimintaan, mutta joka ei kuitenkaan voi toteutua interpersoonallisena vuorovaikutuksena. On varsin tavallista tuntea tällaisia solidaarisuuden tunteita sellaisia ihmisiä ja ryhmiä ja niitä representoivia ilmiöitä, symboleja ja objekteja kohtaan, jotka eivät kuitenkaan missään kouriintuntuvassa merkityksessä muodosta yhteisöä. Esimerkiksi urheilukilpailujen yhteydessä koetaan nationalistista samastumista omaan kansakuntaan yhteisönä. Andersonin syy nimittää julkisuuden kautta organisoituvia suhteita imaginaarisiksi yhteisöiksi oli, että ne rakentuvat yksinomaan yhteenkuuluvuuden sentimentin varaan. Niistä siis puuttuu yhteisöön määritelmään mukaan olennaisesti kuuluvaksi katsottu välitön interpersoonallisuus.

Post-traditionaalinen tilanne – yhteisöistä yksilöiden verkostoihin

Sosiologian klassikot olivat varsin yksimielisiä siitä, että modernisaatio johtaa yksilöllisyyden kasvamiseen. Tästä on tehty yleensä se johtopäätös, että seurauksena on samalla yhteisöllisyyden heikkeneminen, koska yksilöllisillä ihmisillä on yksilölliset elämäntavat eivätkä he halua sopeutua yhteisöllisen elämän yhdenmukaisuuden vaatimukseen.

Yhteisöt ja niiden tarjoama yhteenkuuluvuuden tunne on kuitenkin myös meidän aikamme ihmisille arvokas asia, identiteetin lähde ja kaipuun kohde.

Traditionaalisten yhteisöjen raskaus ja yhdenmukaisuus perustui niiden kokonaisvaltaisuuteen ja säätymäisyyteen. Vielä pitkään teollisessa yhteiskunnassakin henkilön luokka-asema ja sosiaalinen status määritteli varsin tiukasti sen, millaisten yhteisöjen jäsen hän oli. Porvaristolla oli omat urheiluseuransa, työväestöllä omansa. Nykyisessä niin sanotussa post-traditionaalissa tai myöhäismodernissa yhteiskunnassa yhteisöjäsenyys on aikaisempaa vapaammin valittavissa. Samalla yhteisöllisyydestä on tullut kevyempää ja vähemmän kokonaisvaltaisesti yksilöä sitovaa. Näiden yhteisöjen jäsenyys perustuu usein vain yhteiseen kiinnostuksen kohteeseen, esimerkiksi harrastukseen, eivätkä yhteisön jäsenet ole sen lisäksi muuten keskenään tekemisissä. Olennainen piirre näissä on edelleen se, että niihin liitytään ja niistä erotaan yksilöinä. Henkilö ei siis ole post-traditionaalisen yhteisönsä jäsen esimerkiksi perheensä tai työyhteisönsä tai muun organisaation edustajana tai kautta. (Delanty 2006; Noro 1991 ja 1995).

Samaa asiaa on tarkasteltu myös niin sanottuna sosiaalisten maailmojen teoriana, jota ovat kehittäneet David Unruh (1979; 1980a; 1980b) sekä Anselm Strauss (1978; 1982; ks. myös Gronow 2004, 267–274). Näkemyksen mukaan modernissa yhteiskunnassa ihmiset ovat yleensä jäseninä useissa yhteisöissä tai sosiaalisissa maailmoissa, jotka eivät ole päällekkäisiä tai sisäkkäisiä. Yksilöt ovat jäseninä niissä eriasteisesti sitoutuneina. He voivat olla sisäpiiriläisiä, vakituisia jäseniä, turisteja tai vieraita. Sosiaalisten maailmojen teorioilla voidaan jäsentää monenlaisia ja erityyppisiä post-traditionaalisia yhteisöllisyyden muotoja ja se sopii myös virtuaalisten yhteisöjen piirteiden ymmärtämisen välineeksi. Esimerkiksi tiettyyn aiheeseen keskittyneet internetin keskustelupalstat täyttävät hyvin useat sosiaalisen maailman teorian kriteerit. Niissä on tyypillisesti pieni joukko sisäpiiriläisiä jotka määrittelevät ja pitävät yllä käyttäytymisen normeja, suurimman osan keskustelun puheenvuoroista tuottavat heidän lisäksi vakituiset jäsenet, turistit ja vieraat lähinnä seuraavat satunnaisesti käytävää keskustelua. Yhteisöjen

jäseninä yksilöt saavat vuorovaikutuskumppaneiltaan osallistumisensa ja sitoutuneisuutensa asteen mukaan vaihtelevan määrän arvostusta. Tällaiseen vuorovaikutukseen ei osallistuta kokonaisvaltaisina persoonallisuuksina, vaan itsestä ja omasta sosiaalisesta statuksesta tuodaan vuorovaikutuskumppaneille esille yleensä vain niitä puolia, jotka ovat jotenkin yhteisön yhteisen kiinnostuksen kohteen kannalta olennaisia. Niinpä henkilön luokka-asema, siviilisääty tai koulutustaso ei ole välttämättä tärkeä ja aktiivisesti esille tuotava asia vaikkapa jonkin harrastuksen ympärille muodostuneen yhteisön vuorovaikutuksessa. Tällaisiin yhteisöihin on yleensä vapaa pääsy ja niistä voi halutessaan irtautua. Sama henkilö voi halutessaan osallistua lukuisiin erilaisiin ja toisistaan erillisiin yhteisöihin ja niiden vuorovaikutukseen ja hänen sitoutumisensa eri yhteisöihin voi olla eritasoista. Yhteisöihin kuulumisen tärkeä syy voi olla yksinomaan halu olla vuorovaikutuksessa samoista asioista kiinnostuneiden henkilöiden kanssa. Mutta usein niiden keskuudessa myös kysytään ja annetaan neuvoja ja rakennetaan monenlaisia lojaalisuuteen perustuvia suhteita, jotka voivat muodostua varsin merkityksellisiksi. Luonnollisesti näiden yhteisöjen vuorovaikutukseen kuuluu myös erimielisyyttä, ristiriitoja ja ryhmän sisäpuolisten ja ulkopuolisten välisen rajan määrittelyä.

Barry Wellman on kehittänyt virtuaalimaailman sosiaalisten suhteiden tutkimiseen ”verkostoituneen individualismin” teoriaa. Teorian mukaan modernissa maailmassa yksilö on itse omien sosiaalisten suhteidensa aktiivinen rakentaja, hänen ei ole pakko tyytyä sosiaalisen asemansa ja statuksensa määräämiin tai antamiin sosiaalisiin suhteisiin ja siteisiin. Teknologiavälitteinen kommunikaatio antaa erinomaisen keinon hallita monimuotoisella tavalla hyvinkin erilaisia sosiaalisia suhteita. Vaikka Wellman ei itse sitä tuokaan esille, on ilmeistä että hänen teoretisointinsa sopii hyvin yhteen juuri post-traditionaalista yhteisöllisyyttä koskevan ajattelun kanssa. Wellmanin teoria perustuu laajaan empiiriseen yhteisötutkimukseen ja internetiä koskevaan tutkimukseen.

Wellman on havainnut jo 1970-luvulta lähtien tutkimuksissaan, että asuinpaikkaan ja naapuruuteen perustuva paikallinen yhteisöllisyys

on menettänyt merkitystään länsimaisissa yhteiskunnissa. Yhteisö on entistä enemmän alkanut määrittyä ei-paikallisesti ja nimenomaan sosiaalisen siteen kautta. Useimpien ihmisten tärkeimmät yhteisölliset suhteet eivät muodostu heidän lähinaapureidensa kanssa, vaan jossain muualla asuvien ja elävien henkilöiden kanssa. Tämä on seurausta lisääntyneestä alueellisesta liikkuvuudesta, yhä useampi henkilö muuttaa asuinpaikkaansa monta kertaa elämänsä aikana. Yhteisölliset suhteiden ylläpito on myös siirtynyt enemmän kodin yksityiseen tilaan pois julkisissa tiloissa kuten ravintoloissa ja kahvioissa tapahtuvasta seurustelusta. Ihmiset viettävät suuren osan vapaa-ajastaan kotonaan, mistä he ovat vuorovaikutuksessa ystäviensä ja tuttaviansa kanssa sähköisten kommunikaatiolaitteiden avulla. Yhteisön ei-paikallisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että fyysiset paikat olisivat käyneet merkityksettömiksi, ihmiset elävät elämäänsä kiinnittyneinä aina joihinkin paikkoihin. Mutta kulkuvälineiden ja kommunikaatiovälineiden kyky kytkeä paikkoja toisiinsa vähentää maantieteellisen etäisyyden merkitystä ihmisten kokemuksessa.

Wellman luonnehtii yhteisöllisten suhteiden muutosta henkilökohtaisten suhteiden merkityksen kasvuna. Länsimaiset tavat käyttää nykyaikaisia elektronisia viestintävälineitä – internetin sovelluksia ja matkapuhelinta – ovat yksilöiviä ja yksilökeskeisiä. Internetin sähköpostiosoitteet ja keskustelupalstojen käyttäjätunnukset ja kännyköiden puhelinnumerot ovat persoonaperustaisia. Ne kytkeytyvät persoonaan, eivät paikkaan eivätkä siihen sosiaaliseen organisaatioon jonka jäsen yksilö on. Samalla myös yhteisön luonne muuttuu – kun esimerkiksi naapuruusyhteisöt ovat aiemmin olleet kotitalouksien sosiaalisia verkostoja ne ovat nyt yksilöiden sosiaalisia verkostoja. (Wellman 2005)

Wellmanin ja hänen tutkimusryhmänsä tulokset osoittavat myös, että primaarit ryhmät ovat edelleenkin tärkeitä. Suuri osa päivittäisestä kommunikaatiosta tapahtuu läheisten ihmisten välillä, erityisesti perheenjäsenten kesken. Primaareissa sosiaalisissa suhteissa ihmiset pitävät yhteyttä toisiinsa hyvin erilaisia keinoja käyttämällä. Kommunikaatiokanavan valinnassa on kysymys käytännöllisyydestä ja saatavuudesta. Tärkeisiin henkilöihin ollaan kontaktissa niillä viestintävälineillä,

joilla se kulloinkin on mahdollista ja vaivattominta. (Wellman 2001; Kennedy & Wellman 2007)

Lisäksi empiirinen tutkimus on osoittanut, että useimmiten ihmiset muodostavat ja pitävät yllä sosiaalisia suhteita myös teknologiavälitteisesti sellaisten ihmisten kanssa, joiden kanssa he muutenkin ovat jo valmiiksi jostain syystä tekemisissä. Vain suhteellisen pieni osa internetin käyttäjistä käyttää sitä henkilökohtaiseen kommunikointiin sellaisten henkilöiden kanssa, joita he eivät tunne jo muista arkielämänsä suhteista. Lisäksi osa internetin kautta muodostuneista suhteista johtaa kasvokkain vuorovaikutussuhteisiin. Internetin monet palvelut toki antavat mahdollisuuden tutustua ennestään tuntemattomiin henkilöihin, mutta se ei ainakaan vielä ole muodostunut useimmille ihmisille ensisijaiseksi kanavaksi muodostaa uusia sosiaalisia suhteita. (Boase & Wellman 2006; myös Baym & Ledbetter 2009)

Lopuksi

Edellä esitellyt sosiaalisen siteen erilaiset muodot ja määrittelyt voidaan jäsentää muutaman vastakohtaisuuden avulla:

- Sosiaalinen suhde rakentuu sentimentin varaan (yhteisöllinen suhde) vs. suhde rakentuu intressien ohjaamien sopimusten varaan (yhteiskunnallinen suhde)
- Yksilö on jäsenenä yhdessä kokonaisvaltaisessa yhteisössä vs. hän on jäsenenä monessa sosiaalisessa maailmassa tai post-tritionaalisessa yhteisössä
- Sosiaalinen suhde tapahtuu välittömässä intersubjektiviisessa vuorovaikutuksessa vs. suhde tapahtuu välittyneesti (esimerkiksi julkisuuden tai teknologian välittämänä)

- Sosiaalinen suhde on paikkaan sitoutunut vs. suhde on ei-paikallinen (verkosto)

Karkeistaen sanottuna sosiologian klassikot – Tönnies, Weber, Simmel, Durkheim ja Cooley – esittivät siten, että yhteisölliset suhteet ovat yhteenkuuluvuuden tunteen varaan rakentuneita, kokonaisvaltaisia, välittömiä ja paikallisia. Näiden rinnalle on kehittymässä modernisaation myötä yhteiskunnallisia suhteita, jotka ovat sopimuksiin perustuvia, rahan ja byrokratian välittämiä, ja ne ovat toisistaan eriytyneitä sosiaalisia järjestelmiä. Yhteisöllisten suhteiden rinnalle kehittyy siis instrumentaaliseen toimintaan perustuvia yhteiskunnallisia suhteita. Sosiologian klassikkojen jäsennyksissä traditionaalinen yhteisö oli erityislaatuisessa asemassa siksi, että se ilmensi eriytymätöntä sosiaalisen organisoitumisen tilannetta. Sellaisena sen tarkoitus oli olla eräänlainen peilikäsite, jota vasten modernin yhteiskunnan eriytyneiden sosiaalisten suhteiden ominaisuuksia heijastettiin.

Yhteisölliset sosiaaliset siteet voivat kuitenkin määrittäjä ja rakentua näiden ulottuvuuksien suhteen muillakin tavoilla.

Niinpä sosiaalisten maailmojen teoria tuo esille sen, että yksilö voi olla eriasteisesti sitoutunut useaan yhteisöön. Yksilö osallistuu niiden toimintaan sikäli, kuin hän pitää niissä mukana olemista mielekkäänä ja hän todennäköisesti kokee yhteenkuuluvuutta muiden yhteisön jäsenten kesken. Sosiologian klassikkojen tarkoittamasta traditionaalisesta velvoittavasta ja raskaasta yhteisöstä nämä kuitenkin eroavat sikäli, että yksilö voi valita niiden jäsenyyden ja sen miten laaja-alaisesti hän niihin osallistuu.

Wellmanin verkostoituneen individualismin näkemys puolestaan tuo esille, että sosiaaliset verkostot ovat sentimentin varaan rakentuneita, mutta ne voivat olla joko paikallisia tai ei-paikallisia ja joko välittömiä tai välittyneitä.

Andersonin imaginaarisen yhteisön käsite (tai laajemminkin ajatus julkisuudesta ja joukkotiedotuksesta yhteiskuntaa organisoivana rituaalisena käytäntönä) kuvaa sosiaalista suhdetta sentimentin varaan rakentuvaksi, mutta tällaiset suhteet ovat välittyneitä ja ei-paikallisia.

Sosiologisessa ajattelussa käytetään yleisesti metodisena apuvälineenä enemmän tai vähemmän implisiittistä teoriaa modernisoitumisesta. Sen mukaan yhteiskunnan kehittyminen tapahtuu etenevänä monimutkaistumisen ja eriytymisen prosessina. Sosiologian klassikot jäsenivät tätä muutosta ensisijaisesti yhteisösiteiden heikentymisen ja yksilöllisyyden kasvun kehityskulkuja pohtien. Heille erityisen tärkeä näkökulma yhteiskunnan muutokseen oli sen pohtiminen, mihin yhteiskunnan kiinteys kokonaisuudessaan voi perustua. Meidän aikamme yhteisöllisyyteen kohdistuu muunkinlaisia kiinnostuksia. Siksi sosiaalista sidettä ja sosiaalisen suhteen muotojen muuttumista on syytä jäsentää myös ilman implisiittistä ajattelua ohjaavaa modernisaatioteoreettista muutoksen mallia.

Ihmisten yhteisöelämällä on nykyisin mitä moninaisimpia muotoja ja saattaa olla perustelua kysyä, missä mielessä on järkevää nimittää niitä kaikkia yhteisöiksi. Edellä luonnostellut käsitteelliset erottelut antavat yhden keinon jäsentää tätä monimutkaiselta näyttävää sosiaalisten siteiden kirjoa muutaman ulottuvuuden suhteen.

Lähteet

- Anderson, Benedict (2007): *Kuvitellut yhteisöt: nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua* Tampere: Vastapaino.
- Aro, Jari. ja Jokivuori, Pertti (2010): *Klassinen sosiologia ja moderni maailma*. Helsinki: WSOYpro Oy.
- Baym, Nancy. K. & Ledbetter, Andrew (2009): Tunes that bind? Predicting friendship strength in a music-based social network. *Information, Communication & Society*, vol. 12, no. 3, 408–427.
- Boase, Jeffrey & Wellman, Barry (2006): Personal Relationships: On and Off the Internet. Teoksessa Dan Perlman and Anita L. Vangelisti (eds.) *The Cambridge handbook of personal relationships*. 709–723. Cambridge University Press.
- Calhoun, Craig (1986): Computer Technology, Large-Scale Social Integration, and the Local Community. *Urban Affairs Quarterly* 22(2): 329–49.
- Calhoun, Craig (1998): Community without Propinquity Revisited: Communications Technology and the Transformation of the Urban Public Sphere. *Sociological Inquiry* 68(3): 373–397.
- Collins, Randall (2004): *Interaction Ritual Chains*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Cooley, Charles, Horton (1972): *Social Organization: a study of the larger mind*. New York: Schocken books.
- Delanty, Gerard (2006): ”Community”. London: Routledge.
- Durkheim, Émile (1990): *Sosiaalisesta työnjaosta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Durkheim, Émile (1980): *Uskontoelämän alkeismuodot: australialainen toteemijärjestelmä*. Helsinki: Tammi.
- Durkheim, Émile (1985): *Itsemurha: sosiologinen tutkimus*. Helsinki: Tammi.
- Gronow, Jukka & Noro, Arto & Töttö, Pertti (1996): *Sosiologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Gronow, Jukka (2004): *Modernin yhteiskunnan mahdollisuus: sosiaalinen eriytyminen ja esteettisen arvostelukyvyn kehkeytyminen*. Teoksessa Rahkonen, Keijo. (toim.) *Sosiologia nykikeskustelua*. Helsinki: Gaudeamus. Ss. 237–290.
- Kennedy, Tracy. L. M. & Wellman, Barry (2007): The Networked Household. *Information, Communication & Society* 10(5): 645–670.
- Lehtonen, Heikki (1990): *Yhteisö*. Tampere: Vastapaino.
- Levine, David N. (1985): *The flight from ambiguity: essays in social and cultural theory*. Chicago: University of Chicago Press.

- Lohmann, Georg (1987a): Indifferenssi Marxin kapitalismikritiikin kohteena. *Tiede & edistys*. - 1987, vol. 12, nro 1: 45–54.
- Lohmann, Georg (1987b): Georg Simmel yhteiskunnallista indifferenssiä purkamassa. *Sosiologia*. - 1987, vol. 24, nro 2: 83–96.
- Noro, Arto (1991): Muoto, moderniteetti ja 'kolmas'. Tutkielma Georg Simmelin sosiologiasta. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Noro, Arto (1995): Kulutussosiologian mallit ja figuurit. *Sosiologia* 1, 1–11.
- Simmel, Georg (2006): Suurkaupunki ja moderni elämäkirjoituksia vuosilta 1895-1917. Helsinki: Gaudeamus.
- Strauss, Anselm (1978): A Social World Perspective. *Studies in Symbolic Interaction*. Vol 1, 119–128.
- Strauss, Anselm (1982): Social World and Legitimation Processes. *Studies in Symbolic Interaction*. Vol 4, 171– 90.
- Tönnies, Ferdinand (1988): *Community & society (Gemeinschaft und Gesellschaft)*. NJ, US: Transaction Publishers.
- Unruh, David R. (1979): Characteristics And Types Of Participation In Social World. *Symbolic Interaction*, Vol 2 nr 2, 115–129.
- Unruh, David R. (1980a): The Nature of Social World. *The Pacific Sociological Review*. Vol 23, No 3, 271–296.
- Unruh, David R. (1980b): The Social Organization Of Older People: A Social World Perspective. *Studies in Symbolic Interaction*. Vol 3, 137–170.
- Weber, Max (1978): *Economy and society: an outline of interpretive sociology*.. Vol. 1. Berkeley: University of California Press.
- Wellman, Barry (2001): Physical Place and Cyberplace: The Rise of Personalized Networking. *International Journal of Urban & Regional Research* 25(2): 227–252.
- Wellman, Barry (2005): Community: From Neighborhood to Network. *Communications of the ACM* 48(10): 53–55.